

Studia we Francji oraz pierwsza praca Ignacego Domeyki (1802–1889)

Piotr Daszkiewicz¹, Radosław Tarkowski²

P. Daszkiewicz

R. Tarkowski

Studies in France and the first job of Ignacy Domeyko (1802–1889). Prz. Geol., 68: 16–20.

A b s t r a c t. The paper presents information about Ignacy Domeyko, outstanding geologist, mineralogist and mining engineer; His studies in Paris and His stay in France (1832–1838). We analyzed the memoirs of I. Domeyko, developed and published in 1908 by J. Tretiak. Domeyko attended lectures, in 1832–1837, on mathematics, physics, chemistry, astronomy, zoology, botany and geology at the most famous Paris universities and schools: Sorbonne, Collège de France, Muséum d'Histoire naturelle, École d'Arts et Métiers, École Polytechnique and École des Mines. Léonce Élie de Beaumont played an important role in directing the interests of I. Domeyko to geological and mining sciences. The first job in the profession are indicated, including prospecting for iron ore in Alsace. We are also signalling for relations with France and the Paris institutions in which he studied during his stay in Chile.

Keywords: Ignacy Domeyko, studies in Paris, L.É. de Beaumont

W 2019 roku obchodziliśmy 130-lecie śmierci Ignacego Domeyki, który urodził się 31 lipca 1802 r. w rodzinie szlacheckiej na terenie byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego w Niedźwiadce Wielkiej (obecnie Białoruś), a zmarł 23 stycznia 1889 r. w Santiago w Chile. Pochodzący z Rzeczypospolitej geolog, mineralog, inżynier górnictwa i meteorolog zapisał się jako badacz Ameryki Południowej, gdzie spędził większość swego życia. Działalności i życiu Domeyki poświęcono liczne publikacje (Wójcik, 1995; Grigelis, 2002, 2017; Paulo, 2002; Narewski, Wójcik, 2003; Ryn, 2002, 2008).

Ignacy Domeyko, po klęsce powstania listopadowego, 1 sierpnia 1832 r. jako uchodźca przybył do Paryża, który opuścił 31 stycznia 1838 r., udając się w podróż za ocean, do Chile, gdzie spędził resztę swojego życia. Przybywając do stolicy Francji miał już 29 lat (ryc. 1), ukończone studia na Uniwersytecie Wileńskim (1816–1822), gdzie na Wydziale Nauk Fizycznych i Matematycznych, po wysłuchaniu wykładów z fizyki, chemii oraz historii naturalnej, uzyskał stopień kandydata filozofii (1820). Kontynuował edukację na tym uniwersytecie, a jako przedmiot zdawanego wiosną 1822 r. egzaminu magisterskiego obrał matematykę, uzyskując stopień magistra filozofii na podstawie rozprawy: *Jak dotąd tłumaczono zasady rachunku różniczkowego i jak w dzisiejszym stanie matematyki należy je tłumaczyć* (Ryn, 2008).

Gdy Domeyko przyjechał do Paryża, jako polityczny emigrant po upadku powstania listopadowego, posiadał dobre wykształcenie, dużą wiedzę naukową oraz 6-letnie doświadczenie w zarządzaniu majątkiem rodzinnym. Jego sytuacja finansowa była lepsza niż większości powstańców, którzy znaleźli schronienie we Francji. Udało mu się uniknąć internowania w obozach utworzonych dla uchodźców z Polski. Prawdopodobnie też dzięki pomocy księcia Adama Czartoryskiego i jego otoczenia mógł kontynuować studia w Paryżu. Pobyt w tym mieście okazał się decydującym okresem dla przyszłej kariery naukowej Ignacego

Ryc. 1. Ignacy Domeyko – portret z 1833 r. (autor Józef Szymon Kurowski; źródło: Wikipedia)

Domeyki w Chile – pogłębił otrzymane w Wilnie wykształcenie, umożliwił wyjazd oraz pozwolił na nawiązanie kontaktów naukowych i osobistych, które trwały w trakcie jego pobytu za oceanem.

PAMIĘTNIKI IGNACEGO DOMEYKI Z OKRESU POBYTU WE FRANCJI

W 1908 r. nakładem Akademii Umiejętności w Krakowie ukazały się pamiętniki I. Domeyki (Pamiętniki, 1908). Obejmują one lata 1831–1838, a więc cały okres pobytu naukowca we Francji. Na podstawie rękopisów wydał je historyk literatury, prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego, członek Polskiej Akademii Umiejętności Józef Tretiak. Są one opatrzone kilkustronicowym wstępem wydawcy,

¹ Instytut Historii Nauki PAN, Warszawa, ul. Nowy Świat 72, 00-330 Warszawa; AFB-Muséum National d'Histoire Naturelle, Paris, 57, Rue Cuvier-CP 41, 75231 Paris Cedex 05, Francja; piotrdras@mnhn.fr

² Instytut Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią PAN, ul. Wybickiego 7A, 31-261 Kraków; tarkowski@min-pan.krakow.pl

zawierają 226 stron w większości poświęconych pobytowi Domeyki we Francji. Prezentują nam wyjątkowy obraz Paryża z pierwszej połowy XIX w., a uzupełnione indeksem zawierającym kilkaset nazwisk stanowią interesujący obraz polskiej emigracji popowstaniowej i nie tylko. Dla prezentowanej tematyki szczególnie interesujący jest rozdział: *Cokolwiek o uczonych na których kursa uczęszczałem w Paryżu w 1832–1833* (str. 151–159) oraz *W roku 1837 wybieram się do Ameryki* (str. 181–183), z których zaczerpnięto liczne prezentowane informacje.

Jak wspomina Tretiak, redaktor i wydawca pierwszego wydania, Domeyko pozostawił wiele ze swoich pism jako rękopisy, a w 1898 r. jego dzieci postanowiły przekazać pamiątki ojca Akademii Umiejętności w Krakowie. Napisał je już w bardzo zaawansowanym wieku, prawdopodobnie kilka lat przed śmiercią. Jest to prawdopodobnie przyczyną pewnych błędów, np. w pisowni niektórych nazwisk, które znajdujemy w tekście (Daszkiewicz, 2016). Można również domniemywać, że po tylu latach Domeyko zapomniał o pewnych faktach, nawet ważnych, które inni zniekształcili w jego pamięci. Co więcej część zapisków Domeyki z tego okresu została mu skradziona z paryskiego hotelu. Na szczęście fragmenty, które zawierały jego paryskie wspomnienia, zachowały się niezmiennie. Zawartość pozostałych swoich pierwszych notatek odtworzył z pamięci, a oryginał rękopisu pokazuje, że Domeyko wielokrotnie modyfikował niektóre fragmenty tego tekstu.

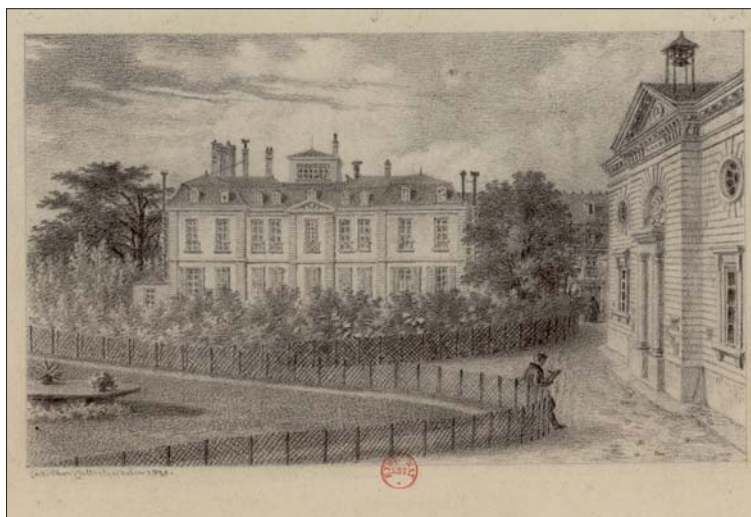
W części pamiętnika dotyczącej jego studiów we Francji wyjaśnia, że po przyjeździe do Paryża, po okresie agitacji politycznej pośród emigrantów, wznowił upodobanie do nauki. Pragnął skorzystać z okazji, aby uczyć się inaczej niż za pomocą podręczników lub słuchania nauczycieli, którzy mieli dostęp do wiedzy tylko z drugiej ręki. Pisał (str. 151): *Zaledwo byłem ochłonął z rewolucyjnej zawieruchy i z emigracyjnej ruchawości, poczęła mi się odnawiać i z całą gorączką recydywy odświeżać chęć połykania nauki, nie już z tekstów, czy jak dawniej od profesorów... ale z pierwszej ręki, z ust i oczu samychże uczonych, których od młodości nawykły byłem cześć, jako wynalazców i twórców nowoczesnej nauki. Pożegnawszy się więc na długi czas z polityką, poczęłem chodzić na kursa do Sorbony, do Collège de France, do Ogrodu Botanicznego i do konserwatorium Sztuk i Rzemiosł.*

PARYSKIE UCZELNIE – MIEJSCA STUDIÓW IGNACEGO DOMEYKI

Wśród paryskich uczelni i instytucji naukowych, do których na wykłady uczęszczał Ignacy Domeyko, były te najbardziej znane. Dawały one solidne podstawy z nauk ścisłych i nauk o Ziemi oraz praktyczne przygotowanie do zawodu. W pierwszych latach pobytu w Paryżu uczęszczał na Uniwersytet Paryski – Sorbonę, Collège de France (Kolegium Francuskie), Muséum d'Histoire naturelle (Muzeum Historii Naturalnej), École d'Arts et Métiers

Ryc. 2. Budynek główny Sorbony na Place de la Sorbonne (źródło: Gallica BNF)

Ryc. 3. Budynek Muséum d'Histoire Naturelle widziany od strony ogrodu (źródło: Bibliothèque Centrale MNHN)

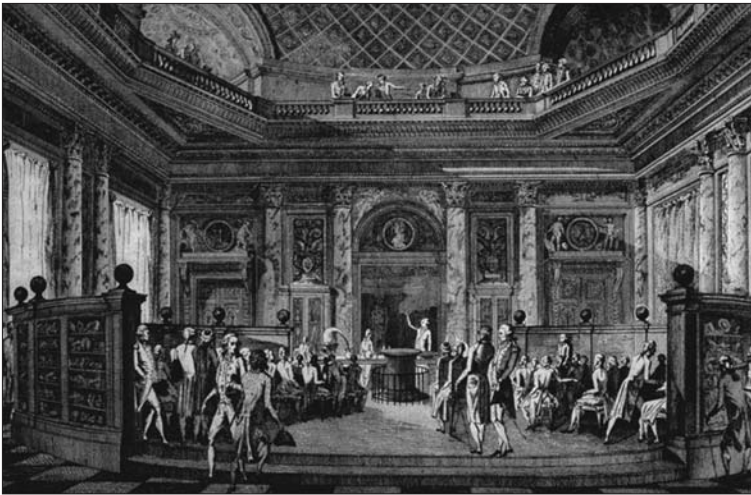
(Szkoła Sztuk i Rzemiosł), École Polytechnique (Politechnika) oraz École des Mines (Szkoła Górnicza) (ryc. 2–6).

W 1835 r. Domeyko rozpoczął studia w paryskiej École des Mines. Ukończył je dwa lata później, otrzymując w sierpniu 1837 r. dyplom poświadczający odbycie studiów teoretycznych i praktycznych w Królewskiej Szkole Górniczej w Paryżu (Ryn, 2008). Słuchał tu wykładów z zakresu: matematyki, chemii, fizyki, historii naturalnej (geologii, mineralogii, paleontologii) oraz astronomii u znamiennych uczonych tego okresu. Studia te ukierunkowały zainteresowania Domeyki w kierunku nauk górniczych, co rozwijał w trakcie pobytu w Chile.

NAUCZYCIELE IGNACEGO DOMEYKI W PARYŻU

Wśród paryskich profesorów, na których wykłady uczęszczał Domeyko, byli zarówno matematycy, fizycy, chemicy, jak i przedstawiciele nauk o Ziemi – zoologowie, botanicy, geolodzy czy też astronomowie (ryc. 7).

Wykład Jeana Nicolas Pierre Hachette (1769–1834) matematyka, specjalizującego się w geometrii wykreślnej w École Polytechnique był pierwszym, którego słuchał

Ryc. 4. Sala wykładowa Écoles des Mines (źródło: Gallica BNF)

Ryc. 5. Léonce Élie de Beaumont (1798–1874) (źródło: Wikipedia)

Domeyko po przyjeździe do Paryża. Przeznaczony głównie dla architektów, choć bezpłatny, miał niewielu (zaledwie kilka osób) słuchaczy, ponieważ większość wolała uczęszczać na prywatne lekcje. Inny z jego profesorów, matematyk Joseph-Alphonse Adhémar (1797–1862) był pierwszym, który sugerował, że niedawno odkryte epoki lodowe były kontrolowane przez siły astrofizyczne i że zlodowacenia pojawiają się co 22 tys. lat (sto lat później serbski astronom Milanković wyjaśniał to zmianami położenia osi naszej planety w wyniku precesji). Domeyko uczęszczał także na zajęcia Louisa-Benjamin Francœura (1773–1849) wykładowcy Sorbony i École Polytechnique, specjalisty z zakresu techniki umożliwiającej przedstawianie rzeczywistości na płaskiej powierzchni tak, aby sprawiała wrażenie głębi. Wśród innych fizyków był Antoine César Becquerel (1788–1878), profesor w Muzeum Historii Naturalnej, autor *Traité de physique appliquée à la chimie et aux sciences*. Przystępne, jak wspomina Domeyko, i ubarwione doświadczeniami były zajęcia Clauda Servais Mathiasa Pouillet (1790–1868), autora pierwszych pomiarów ilościowego ciepła emitowanego przez słońce, temperatury wokół słońca oraz badań ściśliwości gazów. Trudniejsze w zrozumieniu były natomiast wykłady Siméona Denisa

Poisson (1781–1840) – członka Francuskiej Akademii Nauk, profesora Sorbony i École Polytechnique, fizyka zajmującego się elektrycznością, magnetyzmem, grawitacją, balistyką, astronomią i mechaniką. O matematyku, fizyku i astronomie Jacques Philippe Marie Binet (1786–1856), kierowniku katedry astronomii w Collège de France oraz wykładowcy w Szkole Górniczej, Domeyko wspomina jako o jednym z niewielu, z którym prowadził dyskusje na tematy religii. Uczęszczał również na wyłady z astronomii prowadzone przez François Arago (1786–1853) – matematyka, fizyka, astronoma w École Polytechnique. Był on mistrzem w popularyzowaniu wiedzy, któremu nie chodziło o wyczerpanie tematu, ale o to by był zrozumiały i jasno przedstawiony. Zaliczył też wszystkie wykłady Pierra Louisa Dulonga (1785–1838) – fizyka i chemika, odkrywcy chlorku azotu, wykłady, jak wspomina Domeyko, w których nie było ani jednego zbędnego słowa. Zaś zajęcia z fizyki i chemii Louisa Josepha Gay-Lussaca (1778–1850) prowadzone w Ogrodzie Botanicznym były konkretne acz suche, a profesor wskazywał na praktyczne znaczenie swoich odkryć. Barwne, jak wspomina, były wykłady chemika, odkrywcy boru i nadtlenu wodoru Louisa Jacques Thénarda (1777–1857). Jak pisze I. Domeyko (str. 152): *istny baron, dworak, gaduła: miał do trzechset uczniów na Sorbonie i mało co mniej w Collège de France. Lubił oklaski, nie szczędzono ich mu przy wejściu do Sali i przy końcu każdej lekcji. Z kolei inny chemik i farmaceuta Jean Baptiste André Dumas, pionier chemii organicznej, ściśle trzymał się przedmiotu i był zawsze przygotowany do zajęć; to on zaszczepił zainteresowanie Domeyki chemią analityczną.*

Ryc. 6. Armand Dufrenoy (1792–1857) (źródło: Wikipedia)

Imię i nazwisko	matematyk	fizyk	chemik	astronom
Jean Nicolas Pierre Hachette (1769–1834)	*			
Joseph–Alphonse Adhémar (1797–1862)	*			
Louis–Benjamin Francœur (1773–1849)	*			
Antoine César Becquerel (1788–1878)		*		
Claude Servais Mathias Pouillet (1790–1868)		*		
Siméon Denis Poisson (1781–1840)	*	*		
Jacques Phillipe Marie Binet (1786–1856)	*	*		*
François Arago (1786–1853)	*	*		*
Pierre Louis Dulong (1785–1838)		*	*	
Nicolas Clément–Desormes (1779–1841)		*	*	
Louis Joseph Gay–Lussac (1778–1850)		*	*	
Louis Jacques Thénard (1777–1857)			*	
Jean Baptiste André Dumas (1800–1884)			*	
Imię i nazwisko	zoolog	botanik	geolog	
André Marie Constant Duméril (1774–1860)	*			
Alexandre Brongniart (1770–1847)	*		*	
Henri–Marie Ducrotay de Blainville (1777–1850)	*			
Adrien Henri de Jussieu (1797–1853)		*		
Constant Prévost (1787–1856)			*	
Louis Cordier (1777–1861)			*	
François Sulpice Beaudant (1787–1850)			*	
Adolphe Théodore Brongniart (1801–1876)		*	*	
Léonce Élie de Beaumont (1798–1874)			*	
Armand Dufrenoy (1792–1857)			*	

Ryc. 7. Zestawienie nazwisk profesorów paryskich, na których wykłady uczęszczał Ignacy Domeyko; u góry matematycy, fizycy, chemicy i astronomowie, u dołu zoologowie, botanicy i geolodzy

Domeyko uczęszczał również na wykłady w Écoles des Mines prowadzone przez mineraloga, paleontologa, chemika i zoologa, inżyniera górnictwa, dyrektora manufaktury porcelany w Sèvres, również profesora w Muzeum Historii Naturalnej w Paryżu – Alexandra Brongniart (1770–1847). Wśród botaników byli to Adolphe Théodore Brongniart (1801–1876) uznawany za ojca paleobotaniki, krytyk ewolucyjnych pomysłów Lamarcka, oraz Adrien Henri de Jussieu (1797–1853), późniejszy prezes Francuskiej Akademii Nauk. Domeyko brał również udział w zajęciach zoologa i anatoma Henri-Marie Ducrotay de Blainville (1777–1850), twórcy terminu paleontologia, znanego krytyka ewolucyjnych poglądów Lamarcka.

Na uwagę zasługują nazwiska kilku geologów, a wśród nich Constanta Prévosta (1787–1856), który prowadził na Sorbonie interesujące wykłady o powstawaniu gór i wulkanów. Przychodzili na nie zwolennicy nowego nurtu w geologii – aktualizmu geologicznego, którym dostarczał dowodów w tym zakresie. Opowiadał się za badaniem powolnych i nieustannych sił zmieniających powierzchnię Ziemi, dyskontując katastrofalne wydarzenia. Louis Cordier (1777–1861) – profesor geologii, dyrektor Ogrodu

Botanicznego, jak wspomina Domeyko, *prowadził interesujący wykład z geologii o zmianach i przeobrażeniach kuli ziemskiej*. Inny to François Sulpice Beaudant (1787–1850) zajmujący się badaniem składu chemicznego minerałów powstających w trakcie krystalizacji, autor kilku podręczników z mineralogii. Armand Dufrenoy (1792–1857) – profesor mineralogii w École des Mines, inżynier górniczy, członek francuskiego Korpusu Inżynierów Górniczych, pośredniczył w rozmowach dotyczących poszukiwań profesora chemii do pracy w Chile, prowadzonych przez pana Charlesa Lambert (Pamiętniki, 1908, str. 183), który miał w tym zakresie pełnomocnictwa od rządu chilijskiego.

Istotny wpływ na ukierunkowanie zainteresowań Ignacego Domeyki w kierunku nauk geologicznych i górniczych wywarł Léonce Élie de Beaumont (1798–1874), profesor geologii, naczelny inżynier górnictwa, współtwórca pierwszych map geologicznych Francji. Jak wspomina Domeyko (str. 157) miał on najmniej zdolności do uczenia: *[...] mówił głosem tak cichym, przytłumionym, językiem tak ciemnym, nie okraszonym, że trzeba było siedzieć tuż przy nim w pierwszej ławce, żeby z jego słów co uchwycić. [...] Gubił się w szczegółach, co chwila zaglądał do swoich*

notat; a przy tem chudy i łysy, słabych piersi – nie liczył i dziesięciu uczniów; jego wykłady wymagały dużej uwagi i wcześniejszego przygotowania. Prowadził on również wycieczki terenowe, w których uczestniczył Domeyko, przywożąc z nich liczne skały i skamieniałości. To właśnie na wycieczkach Beaumonta Domeyko nabrał ochoty do geologii, mineralogii i górnictwa, dał się namówić do zapisania się do Szkoły Górniczej. Jak wspomina w swoich pamiętnikach (str. 158), w trakcie wycieczki terenowej do Alançon: [...] *spostrzegłszy [Beaumont] we mnie upodobanie do geologii, rzecze: „Czemu pan nie myśli oddać się naukom górniczym, do czego by mu posłużyć mogło zapisanie się do szkoły górniczej, gdzie mógłbyś nabyć wiadomości praktycznych...”. Na tej wycieczce nabyłem rzetelnej ochoty do geologii, mineralogii i górnictwa, a dalej: W kilka miesięcy, za wdaniem się Pana de Beaumont, przyjęty zostałem do szkoły górniczej i na trzy lata zasiadłem na ławie z młodymi uczniami szkoły politechnicznej.*

[...] *Przez dwa lata bez odpoczynku oprócz udziału, jaki nie przestawałem brać w ruchu emigracyjnym, chodziłem najregularniej z lekcji na lekcję tych wymienionych fizyków, chemików, przyrodników i matematyków, aż mi w końcu przykrzyło zaczynało to obżarstwo chciwego wiedzy umysłu, i przesycony, że tak powiem, Sorboną i francuskim Collegium chciałem wejść do jakiejś fabryki i przystać do ouvrierów, co się spełniło i odwiedził fabrykę kwasu siarkowego Payena, która uchodziła w Paryżu za najlepszą, wspomina Domeyko w swoich pamiętnikach (str. 157).*

PIERWSZA PRACA I WYJAZD Z FRANCJI

Pierwsze prace w zawodzie Domeyko podjął jeszcze w czasie studiów. W 1837 r. pracował nad opisaniem kolekcji skał wulkanicznych ze zbiorów markiza Étienne-Gilbert de Drée (1760–1848), w znacznej części zebranych przez jego szwagra, wybitnego geologa Déodata Grateta de Dolomieu (1750–1801). W tym samym roku, dzięki rekomendacji profesorów ze Szkoły Górniczej, Domeyko został zatrudniony przez rodzinę Köchlin, zamożnych przemysłowców w Alzacji. Po zakupie dóbr Bonnefontaine w Dolnej Alzacji przemysłowcy ci poszukiwali geologa i inżyniera w celu przeprowadzenia prospekcji terenu i poszukiwania rud żelaza oraz założenia huty. Pomimo bardzo życzliwego przyjęcia i nienajgorszej pensji (1200 franków) Domeyko niezbyt odpowiadała atmosfera codziennego życia zamożnej, ale nowobogackiej, protestanckiej rodziny. Z radością przyjął więc propozycję, przekazaną mu przez Armanda Dufrenoy, objęcia posady profesora chemii i mineralogii w Coquimbo w Chile. Z końcem stycznia 1838 r. Domeyko opuścił Francję, udając się statkiem do Chile. W ten sposób zakończył się francuski okres życia wybitnego geologa, czas jego studiów i pierwszej pracy w zawodzie inżyniera górnictwa.

W trakcie pobytu w Chile Ignacy Domeyko utrzymywał kontakty ze swoimi francuskimi profesorami L.É. Beaumont i A. Dufrenoy, którzy relacjonowali mu wydarzenia z paryskiej Akademii Nauk, umieszczali jego artykuły w znanych czasopismach we Francji, np. w *Annales des Mines*. Domeyko przekazał również do Francji przynajmniej cztery kolekcje mineralogiczne i znalezione w Chile w 1839 r. skamieniałości. Ich oznaczeniami zajął się słynny paleontolog A. d'Orbigny, który w 1842 r. dwa z opisanych

przez siebie gatunków nazwał *Terebratula ignaciana* d'Orbigny oraz *Nautilus domeykus* d'Orbigny. W 1851 r. kolejni geolodzy – C.E. Bayle i H. Coquand – dwa inne gatunki bezkręgowców z chilijskiej kolekcji Domeyki nazwali *Ammonites domeykanus* Bayle & Coquand i *Terebratula domeykana* Bayle & Coquand, charakterystyczne dla utworów jury dolnej And (Nareński, Wójcik, 2002).

PODSUMOWANIE

Ignacy Domeyko – wybitny geolog, mineralog i inżynier górnictwa, absolwent Uniwersytetu Wileńskiego (1822), przeszło pięć lat spędził we Francji (1832–1838), gdzie kontynuował swoją edukację, uczęszczając na wykłady matematyki, fizyki, chemii, astronomii, zoologii, botaniki oraz geologii do najbardziej znanych uczelni paryskich: Sorbona, Collège de France, Muséum d'Histoire naturelle, École d'Arts et Métiers, École Polytechnique oraz École des Mines.

Najpełniejsze informacje o jego pobycie Domeyki w Paryżu przedstawiają jego pamiętniki opracowane przez Tretiaka, wydane przez Akademię Umiejętności w Krakowie w 1908 r.

Pomijając liczne grono znamienitych paryskich uczonych tego okresu, których wykładów słuchał Domeyko, to L.É. de Beaumont – geolog, naczelny inżynier górnictwa, współtwórca pierwszych map geologicznych Francji, odegrał istotną rolę w ukierunkowaniu jego zainteresowań na nauki geologiczne i górnicze.

Na terenie Alzacji w 1837 r. Domeyko podjął pierwsze prace w zawodzie inżyniera górnictwa, poszukując rud żelaza.

Należy podkreślić, że Ignacy Domeyko do końca życia czuł się związany z Francją i paryskimi instytucjami, w których studiował w okresie politycznej emigracji w tym kraju, na co wskazuje korespondencja oraz przesyłanie do francuskich badaczy okazów paleontologicznych do oznaczenia, a także wyników badań mineralogicznych.

Autorzy dziękują recenzentowi prof. Stanisławowi Wołkowiczowi za uwagi do tekstu.

LITERATURA

- DASZKIEWICZ P. 2016 – Les études à Paris et le premier travail en Alsace d'Ignacy Domeyko (1802–1889) d'après ses mémoires. Cahiers Lithuaniens, 15: 37–47.
GRIGELIS A. 2002 – 2002 year publications regarded to Ignacy Domeyko. Vilnius.
NARĘBSKI W., WÓJCIK Z. 2003 – Homage to Ignacy Domeyko (1802–1889) at the 200th anniversary of his birth. Ann. Soc. Geol. Pol., 73: 1–26.
PAMIĘTNIKI Ignacego Domeyko (1831–1838). Z rękopisów wydał Józef Tretiak. Nakładem Akademii Umiejętności w Krakowie, 1908.
PAULO A. 2002 – Ignacy Domeyko – mineralog, geolog, ojciec nauczania górnictwa w Chile. Polskie Towarzystwo Mineralogiczne, Pr. Spec., 21: 99–135.
RYN Z.J. 2008 – Ignacy Domeyko. Bibliografia. PAU, UJ, AGH, Kraków.
RYN Z.J. (red.) 2002 – Ignacy Domeyko. Obywatel świata. Wyd. UJ, Kraków.
WÓJCIK Z. 1995 – Ignacy Domeyko – Litwa, Francja, Chile. Wyd. Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Ser. Biblioteka Zesłańca, Warszawa - Wrocław.

Praca wpłynęła do redakcji 26.08.2019 r.
Akceptowano do druku 13.09.2019 r.